

Waarom historici daarbij hun eigen vak niet uit het oog mogen verliezen

113

CARL DEVOS

Why Historians should also keep their own Field of Study in Mind

Historians must pay more attention to the meaning of the logic of management or managerialism in politics. However, interdisciplinarity does not simply mean that subjects and methods of other disciplines can be copied into the science of history. Historians have an important unique selling proposition that should not be underestimated – the power to put novelty in perspective by historical insight. The techniques and methods of the science of history cannot be weakened simply in order to study topics that are popular or to participate in public discussions that are mainly inspired by other disciplines.

Te ijverig

‘De opmars van managerslogica’ is een boeiend maatschappelijk fenomeen, en dus een belangrijk onderwerp van wetenschappelijk onderzoek en reflectie. Kroeze en Keulen zijn er met hun bijdrage in geslaagd om daar een interessante, lezenswaardige bijdrage toe te leveren. Hun uiteenzetting, die wat balanceert tussen disciplinekritiek en een inhoudelijke analyse, verscherpt inzicht en roept meteen ook vragen en debat op, zoals een goed stuk dat doet. De auteurs wijzen terecht op lacunes en verwaarlozing binnen het vak van wetenschappelijke geschiedenisstudie. Het is onmiskenbaar dat (veranderingen in) politieke taal en discours in vele vakgebieden onderbelicht blijven, hun pleidooi verdient verdere beschouwing.

Maar de auteurs dreigen in hun ijver om de gebrekkige aandacht voor de *linguistic* – en later *cultural* – *turn* goed te maken, wat teveel op een hoop te gooien. Door hun gedrevenheid om een zwakte aan de kaak te stellen, laten ze de eigen kritische afweer zakken en dat doet andere zwaktes in hun tekst sluipen. Als disciplinekritiek is dit stuk overtuigender dan als een inhoudelijke bijdrage over managementpolitiek. Daarin maken de auteurs in zekere zin de fout die ze anderen verwijten. Ze maken zich schuldig aan het vastgesteld gebrek aan interdisciplinariteit. Ze gaan onzorgvuldig om met interdisciplinariteit, en soms ook met kernwoorden van hun stuk. Op nogal wat punten mist het precisie, en focus. Voor de auteurs lijkt interdisciplinariteit vooral neer te komen op het opnemen van onderwerpen uit andere disciplines (in casu taal en discours), eerder dan zich ook de methoden en literatuur van die andere disciplines eigen te maken. *En cours de route* verwaarlozen de auteurs bovendien nog de *unique selling proposition* van hun eigen vak.

In deze beschouwing wil schrijver dezès de auteurs en lezers kritisch uitdagen, eerder dan een alternatief of aanvullend verhaal er tegenover te zetten. Want over management en ideologische vervaging kan veel meer geschreven worden dan de woorden hierna toelaten.

Het doet soms wat vreemd aan dat deze wellicht belezen auteurs over een flink stuk van de literatuur heenstappen die nochtans relevant is voor de discussie over managementpolitiek. Net omdat die literatuur deze discussie in een breder perspectief zet. Dat mag een doel zijn van wie een nieuwe onderzoeksagenda bepleit. De literatuurstudie van dit stuk is in dat opzicht te eng. In hun artikel stellen de auteurs zeer terecht dat historici vaak ‘te weinig interdisciplinariteit’ toonden. Historici moeten, zoals alle wetenschappers, over het muurtje van de disciplines heen kijken. Omdat ook de sociale werkelijkheid zich niet houdt aan de grenzen van de doorgaans arbitraire, en vanuit een institutionele logica opgetrokken, disciplines.

Verwaarlozing van eigen sterkte

Maar dat bewustzijn – de *default attitude* van wetenschappers – mag niet leiden tot het verwaarlozen van de eigen sterktes. Zo verbaast het de steller dezès, een eenvoudige politicoloog, dat hij in dit boeiende stuk van twee wetenschappers met groot historisch inzicht, in een tijdschrift dat zich richt op historici, meer historische inbedding mist. Het lijkt soms alsof de auteurs nieuwigheid ontwarren, waar ze eigenlijk niet altijd overtuigend te vinden is. Wetenschappers moeten zeer spaarzaam omgaan met het uitroepen van Grote Evoluties of Nieuwigheden die onze tijd zouden kenmerken als buitengewoon. Dat velen buiten de wetenschap zoeken naar bevrediging van de behoefte om het gevoel te hebben in een uitzonderlijk moment van de geschiedenis te leven (zijn er andere?), maakt dat wetenschappers

meer dan anderen aan die verleiding moeten weerstaan. Bovendien moet altijd voorzichtig omgegaan worden met evoluties – zoals de zogenoemde managerspolitiek – die zo wijd spannen over allerlei sociale verschijnselen, dat ze zowat alles – of toch heel veel – kunnen verklaren, en meteen ook uit heel veel globale evoluties verklaard moeten worden. Dat maakt managementpolitiek tot een vat dat iedereen naar believen kan vullen en leeg maken.

De Nederlandse ‘managerspolitiek’, zo stellen de auteurs, valt vanuit internationaal perspectief op als nieuwe bestuursvorm. Elders in hun stuk staat er: ‘Het vertrouwen in de krachten van de markt en de efficiency van het bedrijfsleven was een fundamentele wijziging. Nederland liep hierin voorop. [...] Beleid en bestuur werden voortaan op managementconcepten gestoeld’, luidt de zin die net boven de conclusie zit. Hoezo en waarom? Waar is de operationalisering van het concept ‘managerspolitiek’ dat in een landenvergelijkende studie uitwijst dat die in Nederland significant meer terug te vinden is dan in andere landen? En hoe zou dat te verklaren zijn? Deze twee vragen komen onvoldoende aan bod in het stuk, dat te weinig een systematische analyse is en te anekdotisch werkt. ‘Narratief’ heeft ook kwaliteitsvereisten.

Nederland ‘loopt voorop’ in een evolutie die ‘voortaan’ het beleid en bestuur zal stoelen. Wordt zonder degelijk onderzoek niet te vroeg beslist tot iets uitzonderlijks? Dat is het misschien ook wel, het zou kunnen, alleen bewijzen de auteurs die niet onbelangrijke uitspraak niet. Want als, als Nederland echt zo speciaal is, dan allen daarheen om dat zeldzaam verschijnsel te bestuderen. Zo staat er letterlijk in het stuk van Kroeze en Keulen: ‘Managers bepaalden hoe Nederland eruit moest komen te zien’. Managers die politici werden, blijven dus managers, politici die managers worden, doen dan weer aan managementpolitiek. Zo overheersen de managers altijd. De vraag is ook of het klopt, dat die ‘managers’ bepaalden hoe Nederland eruit moest zien. En of ze dat niet vooral konden omdat veel erom heen op dat ogenblik, daar en dan, rijp was voor dat soort beleid. Dat kortom niet enkel, zelfs niet zozeer, de managers diegenen waren die dat beleid mogelijk maakten. Maar dat ‘voortaan’ geeft aan dat het niet enkel daar en dan, maar ook hier en nu is. Hoewel, lezen we later, de evolutie is over haar hoogtepunt heen. Zo wordt het moeilijk om de verhaallijn te volgen.

En meer: zag/ziet Nederland er dan vandaag zo heel anders uit dan landen waar die managers het niet zo(veel) voor het zeggen hadden? Werd of wordt daar niet ongeveer dezelfde taal gesproken, grofweg hetzelfde beleid gevoerd? Of is dat net het bewijs van managerpolitiek, dat zo wel een holle doos wordt? En als dat beleid ook in andere landen terug te vinden is, bepalen managers dan enkel hoe Nederland eruit moet zien? Verderop in de tekst is categorisch te lezen: ‘in de managementstaat was management zelf een ideologie geworden’. Klinkt lekker. Maar wat betekent het eigenlijk? Wat is ‘de managementstaat’ en hoe anders is die dan de ‘niet-managementstaat’. En hoe

wijkt die ideologie af van sommige varianten van het neo-liberalisme of wat conservatieve politici bepleiten. Toen en nu? En is dat dan geen ideologie meer, omdat het vertoog, het discours, het taalgebruik uit het beheer van de private sector is overgenomen?

Relatieveer de *nouveauté*

Het is mijns inziens precies een taak van de interdisciplinaire discipline van de geschiedeniswetenschap om de *nouveauté* kritisch te bestuderen, eventueel te doorbreken, en niet te snel nieuwe evoluties ‘de opmars van de managerpolitiek’ te concluderen. Historici doen dat bijvoorbeeld door ze in verband te brengen met het verleden en net op de regelmatigheid, de recurrentie van sociale ontwikkelingen te wijzen. De geschiedenis is zelden lineair. Door net die recurrenties aan te tonen – bijvoorbeeld de samenhang van managerisme met economische crisis – wordt al een deel van de verklaring aangedragen. Wetenschappers moeten evoluties verklaren eerder dan ze proclameren.

Dat ontslaat wat we nu waarnemen geenszins van betekenis of gevolg, de feiten die de auteurs vakkundig aanbrengen staan er nu eenmaal. En ze zijn kritisch onderzoek waard, ook vanuit de wetenschap van de geschiedenis, met haar eigen sterktes. Want even achterom kijken nuanceert en zet in perspectief. ‘Will the wind ever remember the names it has blown in the past’ vraagt Jimi Hendrix zich af in ‘The wind cries Mary’ af. Het is net de taak van historici om de herinnering levendig te houden. Wat dat betreft gaan velen de auteurs voor in hun analyse. Want managerpolitiek is zowat de negatie van ideologisch gedreven politiek, aldus de voorstelling die de auteurs van dat concept geven. En daarover is al aardig wat geschreven. We noemen maar wat.

De Amerikaanse socioloog Daniel Bell (1919-2011), bijvoorbeeld, stelde in *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties* (1960) dat ideologieën tot het verleden behoren. Die uitspraak baseert hij op de vaststelling dat er in de naoorlogse westerse politiek een brede consensus bestond onder politieke partijen. Bell was niet de eerste en niet de laatste die het had over de irrelevantie van ideologieën.¹ Karl Marx had er al op gewezen. Ook James Burnham (1905-1987) had in zijn *The Managerial Revolution: What is Happening in the World?* (1941) gesteld dat niet langer de politici maar bedrijfsleiders, technici, bureaucraten de macht in handen zouden krijgen. Wie vergeet dat Albert Camus (1913-1960) in 1946 schreef over het einde van de ideologie? En zonder ideologie bleef enkel het beheer over.

1 L. Sanders, ‘Politieke ideologieën’, in: C. Devos en L. Sanders, (eds.), *Politieke Ideologieën in Vlaanderen* (Antwerpen 2008).

Het debat over het einde van de ideologie werd dus al sinds het midden van de twintigste eeuw gevoerd. Het kreeg in de jaren 1970 een impuls door het postmodernisme. Jean-François Lyotard (1924-1998) schreef in *La Condition Post-Moderne* (1979) over het ongelooft in metavertellingen. Het postmodernisme wilde komaf maken met ‘grote verhalen’, zoals ideologieën. Toen Francis Fukuyama in 1992 zijn wereldberoemde *The End of History and the Last Man* uitbracht, was hij dus geenszins de eerste in de aankondiging van het einde van ideologie en de grote verhalen. Vooral James Burnham verdient hier een bijzondere vermelding. Samen met auteurs zoals bijvoorbeeld Charles Wright Mills (1916-1962), wordt hij tot de klassieke elitetheoretici gerekend. Onmiddellijk na *The Managerial Revolution* schreef Burnham *The Machiavellians* (1943). Het principe van zijn theorie van *managerial revolution* was eerder reeds uiteengezet door T. Veblen (1857-1929) in *The Engineers and the Price System* (1921), maar Burnham werkte de theorie wat meer uit. Volgens Burnham wordt eigendom als machtsbron vervangen door beheer. Onder het kapitalisme was de bourgeoisie de heersende klasse omdat ze juridisch én feitelijk de productiemiddelen bezat. Maar zoals bij de overgang van feodalisme naar kapitalisme zag Burnham ook het kapitalisme in overgang, in verval zelfs. Volgens Burnham maakten we ten tijde van zijn publicaties een overgang mee van het kapitalisme – overheersing door industriëlen en bankiers en door bepaalde geloofsovertuigingen en ideologieën – naar de zogenaamde *managerial society*. De bourgeoisie verliest de feitelijke beschikkingsmacht, er vormt zich een nieuwe dominante klasse: de managers. Volgens Burnham zal de individualistische ideologie van het kapitalisme vervangen worden door een *managerialist* ideologie. De managers zouden hun evenknie in de politiek vinden, waar politici macht verliezen aan ambtelijke niveaus, die het beleid feitelijk in handen hebben. Burnham ziet op die manier een nieuw soort democratie ontstaan, in het belang van die nieuwe elite die zo te weten komt wat er leeft onder de bevolking.

Overschatting van het genre

Dat mag allemaal net anders zijn dan wat de auteurs zien, en zeker andere accenten leggen, het punt is dat eerder ook andere auteurs zeer gelijkaardige analyses maakten. Niet dezelfde, maar toch, de grondstroom in al deze benaderingen is vrij gelijkaardig. En die eerdere auteurs hadden daar Margaret Thatcher, Wim Kok of Pim Fortuyn niet voor nodig. Geen Nederlandse managers die in het kabinet aan de slag gingen of de partij hervormden. Geen bijbels over management.

Kroeze en Keulen geven zelf aan dat de evolutie dateert van de jaren tachtig en negentig, maar ze lijken zich wat teveel te beperken tot ‘managementstudies’. Dat staat, zoals gezegd, gespannen met hun pleidooi voor meer interdisciplinariteit. Hun literatuurstudie mag dus wat meer

over het muurtje en meer naar achter kijken. En de focus op Nederland los laten. Kroeze en Keulen stellen dat een ingrijpende discours- en stijlverandering leidt tot inhoudelijke veranderingen, al zouden we dat zelf nooit zo onvoorwaardelijk willen stellen. Lubbers en Kok wilden de overheid afslanken en dereguleren, net als in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en de Scandinavische landen. Op dat moment werd in vele landen, die zich in dezelfde sociaal-economische of electorale situatie bevonden, hetzelfde beleid gevoerd. Dat kwam toch niet vooral omdat de beleidsmakers van al die landen allemaal dezelfde boeken lazen? Toch wel, menen de auteurs, want zo gaan ze verder: ‘de politieke managers haalden hiervoor hun inspiratie uit de recente managementliteratuur’. Daarvoor verwijzen de auteurs naar *In Search of Excellence* (1982), ‘hét managementboek van de jaren tachtig’, van Peters en Waterman, dat later een opvolger kende in *Reinventing Government* (1992) van Osborne en Gaebler. Dat laatste, zo staat er letterlijk, werd ‘voor politici de bijbel van het besturen waarin Nederland als voorbeeldland werd geprezen’. *The Dutch example, again*.

Dat klinkt, met permissie, een beetje narcistisch en zelfoverschattend voor het genre. De kracht van het geschreven woord kan verpletterend zijn, maar beweren dat politieke managers een beleid baseren op een of enkele (management)boeken, lijkt toch wat gemanierd aanmatigend. Het is niet omdat politici achteraf zeggen dat ze, zoals het intellectuelen en slimme beleidsmakers past, hun beleid baseren op een hoogaangeschreven boek, dat dat daarom ook zo of vooral zo is. Er verschijnen dagelijks tientallen managementboeken, zelfs vele goede daarvan vallen als zaad op de rotsen. Onvruchtbaar voor het denken en doen. Waarom net die boeken wel en zovele andere niet. Is dat enkel of vooral de verdienste van die boeken? Of van wie ze citeert, aanprijst, tot gespreksonderwerp en modieus hebbeding promoveert? Een boek wordt ‘hét boek als de tijdgeest meezit, politici alias managerpolitici nemen het als hun beleidsbijbel omdat de omstandigheden dat niet enkel toelaten, maar verdienstelijk maken’. Dat een soort politiek wordt gevoerd kan nooit alleen uit boeken komen, daarvoor worden er simpelweg teveel geschreven. En voor die context hebben de auteurs te weinig aandacht.

Kaasschaaf

De auteurs hechten terecht heel veel belang aan managementtaal en -discours. De kabinetten-Lubbers hadden een nieuwe ‘consensusstijl’ en waren ‘nuchter en zakelijk’, ‘no nonsense’. Er was sprake van ‘bv Nederland’, leiders vroegen om een verbetering van het ondernemingsklimaat. De ‘kaasschaaf’ moest de staat terugdringen. Enzovoort. Maar veel daarvan klinkt vandaag vertrouwd, ook buiten Nederland. Nochtans is het ideaal van de manager al voorbij. Dat lag volgens Kroeze en Keulen in de jaren negentig. Dat impliceert dat die evolutie vandaag minder uitgesproken moet zijn dan ruim een

decennium geleden. Dus vandaag minder rekrutering bij partijen op basis van professionaliteit? Vandaag weer iets meer, vergeleken met de jaren negentig, rekrutering op basis van ‘partijloyaliteit’? Het is eigenaardig en jammer dat wie interdisciplinariteit bepleit, voor dergelijke uitspraken niet op zoek gaat in de weelderige politicologische literatuur over de evolutie van politieke partijen en het profiel van haar leiders.

Inderdaad, vandaag laten partijen verkiezingsprogramma’s niet langer door CEO’s schrijven, maar die ene operationalisering van de ‘managerpolitiek’ – die nergens in het stuk haarscherp werd omschreven – is niet zaligmakend. Indien politici managers op die manier niet meer inschakelen, dan betekent dat dus niet automatisch dat de managerpolitiek voorbij is. Maar wanneer kunnen we dat vaststellen? De auteurs geven immers zelf aan dat ‘managementpolitiek’ niet enkel politiek door managers is, maar management door politici. Als de populariteit van het discours, volgens dewelke een nationale economie of een staat bestuurd moet worden alsof het een private onderneming was, hét bewijs is van managerpolitiek, dan is die laatste nadrukkelijk aanwezig. Maar daarmee lijken de auteurs aan discours en taal overmatig veel belang te hechten. Uiteindelijk is taal niet enkel werkelijkheid, maar ook voorstelling van de werkelijkheid.

De specifieke en uitzonderlijke rol van enkele voormalige managers in de kabinetsploeg van (voormalig bedrijfsleider) Lubbers is een boeiend verschijnsel. Blijkbaar het grote bewijs voor het summum van managerspolitiek? Maar waarom kennen landen die managementevolutie aan een ander tempo, als de verschijningsdatum van boeken zo bepalend is voor het gevoerde beleid? In Vlaanderen, bijvoorbeeld, werden bij de vorming van het huidige kabinet-Peeters II (2009-2014) twee (van de negen) ministers van buiten de politiek opgenomen. De ene (Muyters, Nieuw Vlaamse Alliantie, N-VA) was voormalig hoofd van een Vlaamse werkgeversorganisatie, de andere (Lieten, Socialistische Partij Anders, SP.a) was voormalig overheidsmanager van het jaar, van het openbaar vervoerbedrijf De Lijn. Diezelfde Vlaamse regering hanteerde bij de begrotingsopmaak 2011 de ...kaasschaafmethode. Maar in Vlaanderen is geen sprake van ‘managerpolitiek’. Tenminste, niemand spreekt over politiek in die termen. Het discours is er niet. Maar is het dan managerspolitiek? En hoe zou dat nu zijn met het kabinet-Rutte? Waar staan de managers vandaag, in het land dat ‘voortaan’ met managerspolitiek werd bestuurd?

Valse tegenstelling?

De vraag, ten slotte, is bovendien of er *überhaupt* wel zo’n tegenstelling gemaakt moet worden tussen ideologie of klassieke politici versus pragmatisme, of managers. Zonder aan relativisme te willen doen, lijkt ook het pragmatisme van de managers een soort ideologie van een soort politici, die zichzelf als non-politici en hun beleid als non-politiek willen voorstellen. Maar

die bewuste voorstelling van zaken, dat discours, daar mogen wetenschappers niet zomaar in meegaan. In plaats van evoluties te (h)erkennen moeten ze proberen om die ontmaskeren door op regelmaat en constanten te wijzen.

De ‘verzakelijking’ – nota bene een punt waar Arend Lijphart altijd op wees in de zeer politieke Nederlandse en Belgische pacificatiedemocratie – en het ogenschijnlijk ontideologiseren van de politiek, is immers vooral een andere (vorm van) ideologische positie. Wie een land wil besturen als een onderneming, pleit voor zakelijkheid en snelheid (en dus het overleg even terug schroeven), wie vooral via besparingen wil voldoen aan de vereisten van de internationale markt, wie een sociaal-economisch beleid voert dat vooral op de competitiviteit is gericht... die maakt evenveel politieke keuzes als, pakweg, linkse partijen of vakbonden die zich daar tegen afzetten. Wie pleit voor een andere politieke cultuur en stijl en dat met het argument dat dat nu eenmaal objectief, zakelijk, of bewezen deugdelijk *managerial* is, die is even subjectief als wie dat ontkent.

Het sterk benadrukken van taal, stijl en discours – omdat die in het verleden verwaarloosd werden – mag anderzijds niet leiden tot het loskoppelen van taal en werkelijkheid. De auteurs doen er goed aan om opgelopen achterstand in te lopen, maar het stuk dreigt daarmee soms ook door te schieten, voorbij de kritische duiding die wellicht tot een soms saaiere en grijzere nuance komt.

De conclusie is geen gesloten einde. De auteurs laten zich daar wat gaan. Historici mogen dan inderdaad wat te weinig oog hebben voor de context en verandering van management als discipline en genre, dat volgens Kroeze en Keulen de weg bereidde voor de komst van de managerpolitiek, ze moeten niet overdrijven. De bewering dat ‘door al deze factoren’ (welke precies?) ‘de organisatie van het openbaar bestuur, de personele bezetting en de politieke stijl’ veranderde, kan niet via overtuigende bewijsvoering in hun artikel gestaafd worden. Er is inderdaad meer interdisciplinariteit nodig, maar die gaat verder dan managementliteratuur en taal. Toch is dit een relevant stuk, omdat het aansluit – hoewel de auteurs daar eigenaardig genoeg geen melding van maken – bij de (voorbijge?) discussie in vele landen over de invoering van een vorm van ‘technocratisch bestuur’, als antwoord op de mondiale financiële, bancaire en economische crisis. Dat lijkt, zoals managerspolitiek, een typisch crisisverschijnsel. Misschien zit in die relatie meer kennis verscholen dan in het discours en managementliteratuur. ◀

Carl Devos (1970) is hoogleraar politicologie aan de Universiteit Gent. Zijn onderzoeksgebieden zijn: algemene politicologie, federalisme en sociaal overleg. Recente publicaties: S. Lannoo e.a. (eds.), *Liberaal vakbond. Contradictio in terminis? Een onderzoek naar het profiel en de overtuigingen van de leden van het ACLVB* (Gent 2012); C. Devos (ed.), *Een plattegrond van de macht. Inleiding tot de politiek en de politieke wetenschappen* (Gent 2011) en H. Van Liefveringe, C. Devos en K. Steyvers (2011), ‘What’s in a Name?: Current Effects of Family Politicization on Legislative Candidates’ Career Start in Belgium’, *The Social Science Journal*, Accepted for publication. Email: carl.devos@ugent.be.